

Hajdúsági Tükör

15. évfolyam 2. szám

2022. második negyedév, nyár

Kulturális és közéleti magazin

Ára: 500 Ft

Néhány cím a tartalomból:

A haza tragédiája. Trianon	3	Farkaskaland Böszörményben s környékén	12-13
Akadémiai Díjas tudós. Kövér György portréja	4-6	Világhírű feltaláló, finom lelkű költő. Veress Ferenc pályaképe ...	15-16
A puszta ősi állata, a racka	6-7	Petőfi Zenei Díjas harsonás. Varga Nóri	19-20
Régi kerítések, kapuk, ajtók, ablakok, megható üzenetek	8	Hajdúdorog Város Napjához	20-21
Élményalapú tehetséggondozás a gimnáziumban	9-10	Harangtorony a domb tetején. Hadház erőtemploma	22
Attila hun király sírja a Tóció medrében?	11-12	Házasság az üllő előtt. A kovácmesterség, s ami mögötte van.....	23

Bertalan Erzsébet

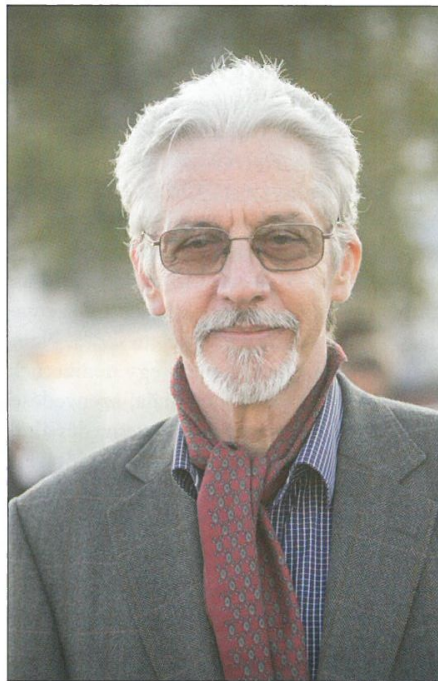
Mindig tudatában volt, honnan indult

Hajdúböszörményben született és nevelkedett. Itt töltötte ifjúkora jelentős részét Kövér György történész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, az MTA Gazdaságtörténeti Albizottságának elnöke. Hajdúböszörmény közössége 2015-ben díszpolgári címet adományozott számára. Ezzel is elismerve munkásságát és a városhoz fűzött kötődését.

*Családunk sokszínűségével,
belső feszítőerővel együtt
rendkívül termékeny
szellemi közeg volt*

”

Apai ágon a Kövér család régi böszörményi családja. Csak két példa: dédnagyapának az egyik bátyja, akit egyébként szintén Kövér Györgynek hívtak, 1847-48-ban a Hajdúkerület egyik utolsó országgyűlési képviselője volt. Egy másik: a Nyugati temetőben, amikor 1839-ben megnyitották, a mi családunké volt az első sírhely, amelyben dédnagyapám, nagyapám is nyugszik, és a szüleim is ide vannak eltemetve. Anyai ágon a délvidéki örmény-sváb katolikus Lukács-családból származom. Anyám csak úgy volt hajlandó apámhoz hozzámenni, hogy reverzálást kért és kapott, ami egy böszörményi kálvinista családban elég nagy megbotránkozást váltott ki. Így lettem én is katolikusnak keresztelve, ami egyben azt is jelentette, hogy korán megtapasztalhattam a kisebbségi sors alapélményét (és az ökumené fontosságát). Családunk sokszínűségével, belső feszítőerővel együtt rendkívül termékeny szellemi közeg volt. Apám gyermekorvosként egyike volt az utolsó polihistoroknak Böszörményben. A természettudományokon kívül széleskörű szépirodalmi olvasottsággal bírt, próbálkozott drámaírással, kutatott a levéltárban és írt is egészségtörténeti, családtörténeti dolgozatokat. Anyám művészi hajlamokkal megáldott emberként, egy fatális tévedés folytán, az akkori Közgazdasági Kar belkereskedelem szakán doktorált. Szerencséjére sohasem kellett dolgoznia a belkereskedelemben. Amikor apám hatvanéves korában nyugdíjba ment, anyám kiváltotta a munkakönyvet, ám végül nem állt munkába. Egész életében próbált kitörni – ahogy ő nevezte – a „diplomás cselédi” létből: hol népi bútorokkal és tányérokkal rendezte be a lakás rusztikus előszobá-

ját, hol bábokat és bábszínházat csinált a katolikus iskolában. Végül egy kerámiaszakör jóvoltából keramikus lett, ami rányomta a bélyegét egész lakásunk tárgyi kultúrájára. Böszörményben öt keramikusként ismerik. Ma is előfordul, hogy felemlégetik, hogy édesapám meggyógyította a család valamelyik gyerekét, vagy újságolják, hogy nekik van édesanyámtól kerámiajuk. Ennyit az emlékezeti beágyazottságomról. Apámtól örököltem egy tízezer kötetes könyvtárat, amit azóta jelentős mértékben tovább gyarapítottam, anyám pedig nagyfokú nyitottságot plántált belém a művészetek, mindenekelőtt a vizualitás iránt. Ugyanakkor nekem Böszörményben családtagom már nem él, a legerősebb kötelék ebben az értelemben a temetőben a családi sírbolthoz kapcsol, amelyhez minden alkalommal ellátogatok, ha a városba jövök.

*Magányos, öntörvényű,
eleven gyerek voltam*

”

Késői gyerek voltam. Nővérem hároméves koromban elkerült otthonról, tehát lényegében egyeként nevelkedtem. Az ötvenes években apám Debrecenben dolgozott, csak hétvégére jött haza, a nővérem szintén Debrecenben, majd Pesten tanult, szóval négyen háromfelé éltünk. A hétvégi együttlétek rendkívül intenzívek voltak: vasárnap reg-

gel apám Arany balladákat olvasott nekem még az ágyban, délelőtt a csordalegelőre vitt, ahol egy kis növényhatározó segítségével „botanizáltunk”. Hazafelé pedig a temetőn keresztül jöve, szinte minden sírről el tudta mondani, hogy melyik hant alatt ki nyugszik. Kertes házunk volt, az udvar minden játékra lehetőséget adott, a gesztenyefán elbújhattam, csak a málnást nem volt szabad dezsálnom, mert anyám féltette a málnaszörpforrást. Késő délután kivitettem a kissámlimat a kapuba és néztem, hogy találnak haza a tehenek a csordalegelőről. Magányos, öntörvényű, eleven gyerek voltam. Keresztanyám egyszer kölcsönkért egy hétvégére, hogy ő majd megnevel, de délelőtt lemondóan visszahozott, ugyanis reggelitől kezdve éhségstrájkoltam. Az ötvenes évekhez persze az is hozzátartozott, hogy anyámmal sorban álltunk húsért, tüzelőért.

Sok mindenbe belekóstoltam

”

A Kálvineumban kezdtem, ami akkor tanítóképző gyakorlóként működött, aztán felső tagozatba a lányiskolába kerültem, ahol ötödiktől felmenő rendszerben mi voltunk a legnagyobb fiúk, végül a Bocskai-gimnáziumba iratkoztam be. Ötödiktől kezdve mindig tagozatos osztályba jártam (csak orosz tagozat lehetett), ami válogatott társaságot jelentett. A böszörményi kulturális elit gyerekei ilyen tagozatokba jártak, de nem volt ebben semmiféle szegregáció. Az elit inkább kinyílt. Sok mindenbe belekóstoltam: volt, amikor muzsikás, volt, amikor vegyész vagy orvos akartam lenni. Apám úgy tartotta, hogy hipermotilis gyerek vagyok, s valóban nagy volt a mozgásigényem. A legtöbb időt nem az íróasztal előtt üldögéltem, hanem a sportpályán és a parketten töltöttem (Balog Teri néni tánciskolájában, majd táncklubjában). A Kollégium báljain, mivel legtöbbször a gitárzenekarunk játszott, csak néha mehettem le táncolni szívem hölgyével. A gimnáziumi stúdiumok közül leginkább a magyar és a történelem érdekelt, viszont magyar-történelem szakpárosítást akkoriban évekig nem indítottak az egyetemen. Magyaritanárom Kertész László, történelemtanárom Poór János volt, mindkettőjükön írtam portrét. Negyedikben döntennem kellett, hogy melyik nyelvvél párosítom vagy a magyar, vagy a történelem szakot, s mivel az orosz tagozaton elég jó alapokat szereztem, kézenfekvőnek tűnt, hogy az orosz legyen a második szakom. Végül történelem-orsz szakra felvételiztem, előfelvételiként 11 hónapot Kalocsán, a seregben húztam le. Amikor az egyetem elvégzése után visszakerültem a gimnáziumba, Poór tanár úr lett a szakfelügyelőm, de sohasem jött hospitálni. Viszont bármikor fordulhattam hozzá tanácsért, beszélgethettünk akár hazafelé menet

is, hiszen a Polgári úton szomszédok voltunk. Tőle hallottam először, hogy a történelem szakmában nincs olyan, hogy ifjú zseni.

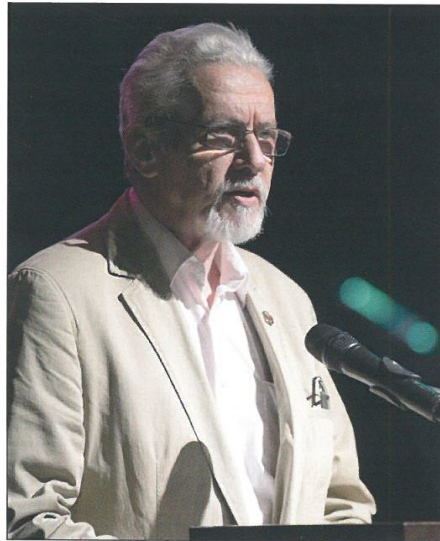
Ötven évi érettségi találkozóra járok

Amikor végeztem, akkor sehol sem kínálkozott kutatói állás számomra, de Mihály János, a gimnázium igazgatója egy évre visszafogadott engem. Feleségem a Kollégiumban kapott nevelőtanári állást, és egy ottani szobába hozta a gólya a legidősebb lányomat. Osztályfőnök lettem. Csupa kiváló gyerek, Hajdú Zsiga, Lőrinc Gabi, Nemes Pista járt az osztályomba. Egyik régész, másik biológus, harmadik matematikus akart lenni. Mindmáig meghívják az érettségi találkozójukra. Rémes, hogy milyen gyorsan öregszik ez a társaság: idén szeptemberben már a negyvenötödikre készülnek. A miénk „csak” az ötvenötödik. Ötven évi érettségi találkozóra járok. Közben rendhagyó történelemórára szoktak meghívni. Ez tulajdonképpen a Csiha-házaspár direktorátusa alatt kezdődött. Mivel Gyulai Edit tanárnőt tanítottam Debrecenben az egyetemen, ez a hagyomány folytatódott az ő, majd Gyulai Sándor igazgatósága alatt is. Ezek az emberek fontos szerepet játszottak abban, hogy Böszörmény díszpolgárának jelöltek és választottak 2015-ben. Nem is szólva arról a megtiszteltetésről, hogy tavaly, a HBG 400 rendezvényen én mondhattam az emlékszémet. Az MTA elnöke 2021 őszén indította el az akadémiai alumnus programot, amit gyakorlatilag mi már évek óta gyakorlunk. Most, május végén ennek a programnak a keretében megyek majd ismét a gimnáziumba, rendhagyó történelemórát tartani. Mint díszpolgárnak további meghívásaim is szoktak lenni. Ilyen volt a Díszpolgárok az orgonáért sorozatban tartott előadásom is, a Bocskai téri nagytemplomban.

A történelmi folyamatok egészét hosszabb távon, a mélyebb struktúrákra fókuszálva értelmezzük

A debreceni egyetemen dőlt el, hogy a két szakom közül én a történelem mellett kötök ki. Tanáraim, Niederhauser Emil, Orosz István, Ránki György ösztönzésére a társadalomtörténeti érdeklődés kerekedett felül, kiegészülve a gazdaságtörténettel. Egyéves böszörményi tanárkodás után, az akkor Marx Károlyról elnevezett Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékére kerültem, ott dolgoztam majd negyedszázadot, s csak 1998-ban jöttem át az ELTE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékére. Itt lettem egyetemi tanár, s itt vezettem 2001 óta a Társadalom- és Gazdaságtörténeti Doktori Programot. Ez a társa-

dalomtörténeti érdeklődés indított el azon az úton, hogy barátaimmal, egyetemi, levéltáros, muzeológus kollégáimmal az 1980-as évek végén országosan is megszervezzük a Hajnal István Kör – Társadalomtörténe-

ti Egyesületet. Mind a mai napig évente tartunk konferenciákat, a doktoranduszok újabb évfjára is bekapcsolódnak a munkába. Egyik alapító társamról, Benda Gyuláról elnevezett díjat ítélünk oda a 35 évnél fiatalabb doktoráltak számára. Elmondható, hogy mára meghonosodott és intézményszerű a társadalomtörténet Magyarországon. A mi felfogásunkban a társadalomtörténet nem egy külön szféra a gazdaság, a politika, a kultúra jelenségei mellett. Nem pusztán az elitek „nagy embereinek” (politikuskok, hadvezérek) ténykedését vesszük szemügyre, hanem a „kis emberekre”, az alsó társadalmi csoportokra, a sokszor alig látható tömegekre, a társadalmi élet hétköznapijaira helyezjük a hangsúlyt. Azaz a történelmi folyamatok egészét hosszabb távon, a mélyebb struktúrákra fókuszálva értelmezzük, elemezzük. Így a megszakítottságok, a sorsfordulók mellett a hajszalerekben a történelmi folytonosság is élénkebb magyarázó erőre tesz szert.

2012-ben Akadémiai Díjat kaptam

Eddigi pályám során sokféle területen kipróbáltam magam: eredetileg az orosz értelmiség és a faluközösség történetével kezdtem, aztán a bankok és bankárok története következett. Írtam életrajzot az ellentmondásos pályát befutó és tragikus sorsú Losonczy Gézáról, aki szintén Böszörményben érettségizett. Egy volt debreceni egyetemi társammal megírtuk a 19-20. századi magyar társadalom történetét, ami egyszerre lett tankönyv és kézikönyv. Megírtam A tiszaszlári dráma címen a 19. század végi hírhedt per totális társadalomtörténeti elemzését, amely valószínűleg a legnagyobb

súllyal esett a latba, amikor 2012-ben Akadémiai Díjat kaptam, s bizonyára erőteljesen hozzájárult ahhoz is, hogy 2016-ban az MTA levelező tagjának választottak. Kutatói értelemben mindig új területekre vagyok kíváncsi, mostanában Domanovszky Sándor tanítványi körét kutatom. Ő volt az első magyar történész, aki társadalom- és gazdaságtörténeti iskolát alapított.

Számomra a legnagyobb értékkel azok az elismerések bírnak, melyeket szakmai munkásságomért egy szakmai grémium ítél oda

Az első szakmai díj, amit kaptam, a Soros Alapítvány Ránki György-díja volt 1999-ben, amit elsősorban a Losonczy Géza életrajz megírásáért ítéltek nekem. A zsűriben valaki megkérdezte, hogy hány Kövér György van: egy 19. százados banktörténész és egy 20. százados biográfus? Felvilágosították, hogy a kettő ugyanaz. A Ránki György-díj személyesen is megérintett, hiszen Ránki a tanárom volt Debrecenben, s tulajdonképpen neki köszönhettem, hogy budapesti egyetemi karrierem elindulhatott. Ráadásul a díjat odaitélt kuratóriumban a magyar történetírás krémje ült. A 2012-es Akadémiai díjat az MTA filozófiai és történettudományok osztálya ítélte nekem. Számomra a legnagyobb értékkel azok az elismerések bírnak, amelyeket szakmai munkásságomért egy szakmai grémium ítél oda. Ezek sorában nagyon kedves a szívemnek a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Pro Archivo oklevele, amelyet 2019 őszén „a levéltár szakmai munkájának támogatásáért” kaptam. Valójában a nyíregyházi levéltárosok kiváló csapatként segítettek engem az eszlári kutatásban, általuk lett olyan a könyv, amilyen. A mostani rendes taggá való megválasztásom az Akadémián, egyfajta betetőződése eddigi pályámnak, s csak remélni tudom, hogy innen még egy meglehetősen hosszú plató nyílik előttem, és nem rögtön lefelé visz az út.

Ez egy olyan szakma, amelyben az ember a szórafőzésát is megtalálja

Édesapám, ha élne, csodálkozna, hogy történész lettem. Nem ilyen ülfoglalkozást képzelt nekem. Mára egy itthon ülő, magát legjobban a könyvei, a levéltárban és a kéziratárakban az iratok között érző ember lettem. Persze a társasági ember sem veszett ki belőlem. Bár a memóriám már nem a régi, a mozgékony, a kreativitás még mindig a legfontosabb éltető elemem. Amit, ha a történész szakmára általánosítok: az ember kutatja az elgondolásához illő forrásokat, de sokszor nem azt találja, amit keresett. S

ilyenkor az egyik nagy kérdés, hogy képesek vagyunk-e megírni így is, amibe belekezdünk, a másik pedig, hogy mit tudunk kezdeni azzal, amit menet közben csak úgy találtunk. Én ebben az utóbbiban elég leleményes vagyok. Az így élém kerülő források erős inspirációt jelentenek, a felfedezés öröme fog el, ha valamilyen téma körvonalait meglátom a nyersanyagban. Amíg erre képes leszek, addig meg tudok felelni a kihívásoknak. Ez egy olyan szakma, amelyben az ember a robot mellett, mert anélkül eredmény nincsen, a szórakozását is megtalálja. Ebben az értelemben a munka nekem kikapcsolódás is. Hajdani felsőbb éves debreceni egyetemi társam, legkedvesebb későbbi tanszékvezetőm az ELTE Történeti-Szociológia Tanszéken, ahol szintén tanítottam két évtizedet, mondta egyszer: „Sokáig kell üldözni a szerencsét, hogy egyszer utolérjen bennünket.” Hát az én szívós, nyomozó szenvedélyem ideális az ilyen szerencsevadászathoz.

Te csak írdál böszörményül! ”

S mivel világletemben új utakat kereső ember voltam, nem nagyon szeretek hátra dőlni, bár mióta emeritus lettem, néha felteszem magamnak a kérdést: vajon mire jut még idő? Elsősorban szerencsés felfedezések révén születő műveim sikeressége, s nem a személyes siker érdek. Ezt a visszhang hatókörén mérem. Ha egy irodalmártól azt hallom, hogy Eszlár könyvemét úgy olvasta, mint egy regényt, akkor minden okom megvan a mély megilletődésre.

Ha egy művészettörténész azt mondja akadémiai székfoglalóm után, hogy neki a jelzők tetszettek legjobban, akkor bizony álmélkodom. Talán nem elítélendő azt sugallni, hogy a nyelv és stílus a siker útján a legtöbbet kifejező minőségi tényező. Ezt akkor értettem meg, amikor Losonczy-könyvem szerkesztője azt javasolta: „Te csak írdál böszörményül!” Vagyis, hogy kerüljem el a szakmai bikkfanyelv vargabetűit, inkább menjek vissza azokhoz a nyelvi mélyrétegekhez, amelyekbe beleszülettem, belenevelkedtem.

Fel kell nőni a feladathoz, hogy kérdéseikre tudjon az ember meggyőző választ adni ”

A kutatás csak az egyik dolog, ahonnan az ember inspirációt merít, a másik a tanítás. Amikor 1998-ban átmentem az ELTE-re, azzal hívtak oda, hogy vegyem át Bácskai Verától a doktori programot. Emeritusként ma is én vezetem a Társadalom- és Gazdaságtörténeti doktori programot. PhD-seket tanítani azt jelenti, hogy azokkal a diákokkal foglalkozom, akikben erős motiváció él, akikkel kölcsönösen inspirálhatjuk egymást.

Mindig fel kell nőni a feladathoz, hogy kérdéseikre tudjon az ember meggyőző választ adni. A legnagyobb kihívás a legtehetségesebbekkel foglalkozni, amikor a tehetség csiráját még csak megsejti bennük az ember. Némelyikükben néha túlzottan is buzog az ambíció, ilyenkor nyesegetni is kell a szárnyaikat, nehogy elszálljanak. Finoman terelgetni kell őket, hogy a sokszor számomra is ismeretlen terepen a saját útjukat megtalálják. Ebben az értelemben én nagyon nagyra becsülöm a középiskolai tanárokat, hiszen ők egész életükben mások számára termelik a tehetségeket. Önzetlenebb és áldozatosabb tevékenység szerintem nem sok van.

Mindig tudatában voltam, hogy honnan indultam ”

Manapság, egy évben néhány napra vendégként járok Böszörménybe. A vendégbarátság jegyében fogadnak, én is egy vendéghez illően viselkedem. Mindig tudatában voltam, hogy honnan indultam, ha erről netán elfeledkeztem volna, akkor erre időnként Böszörmény figyelmeztet. Egy érettségi találkozáson éjjel mondta egy srác, hogy nektek sem könnyű, mert ügyelnetek kell arra, hogy mit csináltok, mert itt, nemcsak példálózhatnak veletek, hanem számon is tartják, hogyan sáfárgodtatok a rátok bízott javakkal. Elgondolkoztatott. Hiszen nemcsak a gyökereim böszörményiek, a poggyászomban is vannak itteni dolgok. Persze én is számon tartom, hogy Böszörmény hogyan viszi tovább eredetileg közös örökségünket.

Örömmel látom, hogy szépen rendbe hozták a főteret, de elszomorít, hogy a Hajdúkerület büszke székháza milyen állapotban van. Igazából rajtam sok minden nem múlik, én már csak szemlélő vagyok. Hazahazalátogatok, de nem itt vagyok otthon. Persze itthon, a pesti lakásban is velem van Böszörmény: ha körülnézek, Király Jenő akvarellje, Maghy Zoltán olajfestménye, Pálnagy Balázs grafikája vesz körül.

Bertalan Erzsébet

Cikkünk szerzője tanító, publicista, újságíró. Több mint két évtizede jelennek meg írásai megyei és helyi újságokban.

Évtizedeken át szerkesztő-riporterként dolgozott a böszörményi városi televíziónál, jelenleg a Szabadhajdú hetilap újságíró munkatársa. Portrék, riportok kiváló művelője, ismeretterjesztő filmek értő készítője, a Hajdúság értékeinek avatott, bemutató tollforgatója.

